

Den første Roesukkerfabrik her i Landet.

Af L. V. Scheel.

Da der for omtrent 7 Aar siden anlagdes 2 Fabriker her i Landet for Tilvirkning af Roesukker, var saavel selve Runkelroesukkeret som den Fremgangsmaade, hvorved det udvindes, omtrent ukjendt her; og disse Fabrik anlæg gave derfor, som naturligt var, Anledning til vidtløftige Forhandlinger med Hensyn til denne Produktions Beskatning, Tilstand i andre Lande, Fordelagtighed for os osv., der endnu i flere Retninger langt fra ere afsluttede. Forskjellige Meninger stode her skarpt lige overfor hverandre, kun naar der var Tale om, at denne Tilvirkning var noget fuldstændig Nyt, og at de Forsøg, der nu skulde gjøres, vare de første i Danmark, vare Alle enige, og det blev ved enhver Lejlighed fremhævet, at Roesukkertilvirkningen, og Dyrkning af Roer til dette Brug, i Tyskland og Frankrig, hvor den spiller saa stor en Rolle, allerede blev af større Betydning, da den paa Grund af de politiske Forhold i Begyndelsen af Aarhundredet kunstig støttedes af Regeringerne, medens den endnu var uforsøgt i Danmark til den seneste Tid.

Bag disse Udtalelser staar neppe noget virkeligt Forsøg paa at undersøge, om det har forholdt sig saaledes, at Fabricationen af Roesukker i Aarhundredets Begyndelse, da den egentlig først fremtraadte som Industri, blev upaaagtet hos os, uagtet den spillede en betydelig Rolle i Tyskland, men under

alle Omstændigheder kunne de ikke Andet end forekomme Enhver, der har arbejdet i vor indre Historie for den paagældende Periode, højst mistænkkelige. Der er vist ikke nogen Tid, hvor der er gjort kraftigere Anstrengelser for at følge med Ulandet navnlig i industriel Henseende, og et Særkjende for Tiden maa nepot siges at være en af de ydre politiske Forhold i høj Grad paavirket næsten sygelig Iver efter at søge at skabe noget Nyt paa alle Omraader, hvorfor man ogsaa snarere havde Grund til at antage, at Roesukkerindustrien under alle Omstændigheder maatte have nogen Historie hos os, der neppe udelukkende indskrænkede sig til kollegiale Undersøgelser og Betænkninger.

Dette er ogsaa Tilfældet: der er ikke alene blevet dyrket Runkelroer og gjort Forsøg paa at udvinde Sukker af dem, men endogsaa anlagt en Roesukkerfabrik her i Landet. Forsøget mislykkedes, men er dog af ikke ringe Interesse ved de mange Oplysninger i forskellige Retninger, der derved gives, og som det første og eneste saadanne Anlæg herhjemme i en tidligere Tid, og jeg skal derfor søge i det Efterfølgende at give et kort Omrids af denne Fabriks Anlæg og senere Skjæbne *).

I Aaret 1811 tilstillede Achard — Grundlæggeren af den tyske Roesukkerfabrikation — den danske Regering et Par Smaaskrifter, der omhandlede de paa preussisk Befaling anstaaende Undersøgelser over Sukkerfabrikation af Runkelroer i 2 Fabriker i Nedre-Schlesien, nemlig Cunern ved Steinau under Achards Ledelse og Krayn ved Strehlen paa en Baron Koppys Gods, og det blev strax i denne Anledning paalagt det daværende General-Land-Økonomi og Kommerce-Kollegium at overveje og bedømme denne Sag, samt derefter afgive Be-

*) Materialet hertil i Ministeriernes Arkiv 2den Afdeling er: Produktions-Fagets Forestillinger med kongelige Resolutioner for 1810—1816, Rentekamrets Relations og Resolutions Protokoller og General-Toldkammer og Kommerce Kollegii Danske Forestillinger og Resolutioner for de paagældende Aar samt endelig de vedkommende Sager i Rentekamret og Kommerce-Kollegiet.

tænkning om denne Tilvirknings Nytte og Anvendelse i Danmark tilligemed Forslag til, hvorledes saadanne Fabriker, lignende dem i Preussen og Frankrig, hensigtsmæssigst kunde opmuntres her i Landet.

Som det fremgaar af den paa denne Foranledning under 4. August 1811 afgivne meget interessante udførlige Betænkning, tog Kollegiet strax med Alvor fat paa Sagen. Hos Achard var naturligvis Alt fremstillet med lyse Farver; foruden Sukker og Sirup kunde der saaledes af Sukkerbeden udvindes Brændevin, Eddike og Kvægfoder, hvorhos Bladene desuden skulde være skikkede til at blande i Tobak. Kollegiet indrømmer, at det ikke kan dømme herom, og i det Hele taget savner den fornødne Kjendskab til denne Tilvirkning for at kunne kritisere de opstillede Beregninger, der blandt Andet søge at bevise de enorme Fordele ved paa et givet Stykke Jord at dyrke Sukkerroer i Stedet for de sædvanlige Kornsorter; men det ser strax, at den nødvendige Forudsætning for, at denne Industri skal kunne have nogen Betydning for Danmark er, at den paa-gjældende Roe kunde voxe her, og at det derfor først og fremmest gjaldt at komme til Sikkerhed i saa Henseende. Heldigvis var det som et Rygte bragt i Erfaring, at blandt de agrikulturelle Forsøg, der i en Række af Aar vare blevne anstillede af Generalmajor, Grev Ahlefeldt paa Langeland, havde ogsaa været Dyrkning af Sukkerbeden, og Kollegiet henvendte sig derfor nu til ham, og bad om at blive gjort bekendt med de Erfaringer, han maatte have gjort med Hensyn til det foreliggende Spørgsmaal.

Grev Ahlefeldt meddeler, at han i 7 Aar (altsaa fra 1804) har dyrket disse Roer; naar Vejrliget havde været nogenlunde godt trivedes de fortræffeligt i Hvedejord behandlet som almindelig Brakmark. Han har avlet 11 til 14 Tønder Sukkerbeder paa hver Skjeppe Land, Tønden à 208—256 P 's Vægt, hvilket udgjør 18,304 til 28,672 P Roer paa hver Tønde Land, og anslaaer Avlen gjennemsnitlig til 26,880 P pr. Tønde Land, der paa 912 P nær er, hvad Achard bestemmer. Roerne have givet 28 P Sirup pr. 112 P Roer, hvilket er 3136 P Sirup pr. Tønde Land; af Sirupen indsendte Greven en Prøve til Kollo-

giel, der fandt, at den vel syntes sød, men var ildesmagende. Ligesom Achard opstiller ogsaa Grev Ahlefeldt Beregninger over, hvormeget der vil vindes ved at dyrke Roer i Stedet for Kornsorter paa et givet Areal, men Betænkningen fremhæver med Rette, at deslige meget løst byggede Sandsynlighedsberegninger ere overordenlig mislige. Vel var der nu gjennem Grev Ahlefeldts Opgivelser vundet en Slags Maalestok for de achardske Beregninger, men den er i Virkeligheden betydningsløs, da hverken de tyske eller danske Forsøg ere gjorte med en saadan Nøjagtighed og Fuldstændighed, eller Udgifterne opførte med en saadan Paalidelighed, at der med Sikkerhed kan bygges paa dem; der er saaledes i intet Tilfælde beregnet Udgift til Brændsel, og man kan ikke se, hvor lang Tid og hvor stor Arbejdskraft der er medgaaet.

Dette havde imidlertid ikke overrasket Kollegiel, thi af Alt hvad der hidtil var bleven oplyst fremgik temmelig sikkert, at selve Roedyrkingen saavel som Sukkertilvirkningen endnu langt fra var kommen saavidt, som man efter Udtalelserne derom havde Grund til at antage.

I Achards Bog oplyses saaledes, at den dertil beordrede Apotheker Schleiermacher ved Eftersyn af Fabriken i Schlesien i 1810 fandt, at Forraadet af Raasukker var meget ringe som Forsøgsmateriale i det Store, nemlig kun $317\frac{1}{4}$ P , at Avl og Fabrikation af Roer havde hvilet i 3 Aar indtil da (10de September 1810), samt at der i den anden betydelige Raarik i Schlesien, Baron Koppys i Krain, til samme Tidspunkt kun var bearbejdet 4000 Centner Roer, hvoraf ej var men ventedes udvundet 6000 P Kandis, 6000 P Puddersukker, 12,000 P Sirup og 5000 Quart (62 Oxehoveder) Brændevin. Hertil kommer desuden, at Achard selv i en senere Bekjendtgørelse om, at han modtager Lærlinge paa Fabrikerne, siger, at han nu har foretaget væsentlige Forbedringer, samt at «Société d'encouragement pour l'industrie nationale» i Paris i 1810 har udsat Præmier paa 2000 og 1000 fr. for den, som i Frankrig frembringer Sukker af den hvide Bede; her maa denne Industri altsaa ogsaa være alt Andet end almindelig.

Kollegiel fastholder derfor i sin Forestilling til Kongen,

at det ikke er muligt bestemt at sige, om denne Industri egner sig for Danmark, navnlig fordi man fuldstændig savner Oplysning om der af de her avlede Roer i det Hele taget kan fremstilles krystalisabelt Sukker, og i heldigste Tilfælde da i saadan Mængde, at det kan betale sig; og da man desuden, som alt anført, mangler paalidelig Kundskab om selve Sukker-tilberedningen, kan der ikke gjøres Forslag om, hvorledes en saadan Fabrik skulde anlægges. Paa den anden Side maa denne Sag imidlertid anses for at være saa vigtig, at den fortløber fuldt ud at undersøges og oplyses ved Forsøg, og da Grev Ahlefeldt og Generalmajor Juel paa Taasinge, hvilken Sidste ligeledes har dyrket Runkelroer, have udtalt det som deres Hensigt at anlægge en saadan Fabrik, foreslaas derfor, at de til dette Forehavendes Fremme nyde enhver Opmuntring og Understøttelse, ikke alene ved at der tilstaaes dem det nødvendige Privilegium, men ogsaa gives dem Tilladelse til uhindret af de bestaaende Anordninger at maatte brænde Brændevin af Affaldet fra Sukkertilvirkningen, og overhovedet af Sukkerroen eller hvad Andet der egner sig til Tilvirkning af Brændevin, naar Roen er Hovedmaterialet. Endelig anbefales det at sende en duelig Mand til Cunnern for at undervises af Achard.

Den kongelige Resolution af 13. August 1811 slutter sig hertil, og tilsiger Grev Ahlefeldt og Generalmajor Juel Privilegium til hver for sig at foretage fuldstændig Sukkertilvirkning af den hvide Bede, men forlanger dog at de skulle forpligte sig til Dyrkning af Sukkerroer at udlægge et vist Areal, Jord som Minimum efter Kommerce-Kollegiets Bestemmelse, samt at der skal fastsættes en Afgift af Brænderiet. Som en Mand, der egnede sig til for kongelig Regning at sendes til Cunnern, henleder Resolutionen Opmærksomheden paa Kommerceassessor Uldall, bekendt som Bestyrer af det kongelige Brænderi her i Staden.

Herpaa vilde Dhrr. dog ikke gaa ind, de hævde, at da dette Foretagende kræver store Bekostninger, maa de for at sikre sig mod altfor stort Tab, før Anlægget søge at opnaa — foruden den fulde Anvendelse af denne Roe og Brakfrugter i Almindelighed til Alt, hvortil de maatte være tjenlige, — at

de, saalænge de leve eller deres Arvinger efter dem, i det Mindste 20 Aar efter Fabrikens Anlæg, fritages for al anden Afgift end 8 pCt. af det rene Netto-Overskud, som de under Ed forpligte sig til at opgive, samt at de Bygninger og Maskiner, der opbygges og anvendes til den nævnte Fabrik, forblive deres private Ejendom, uagtet de staa paa de dem som Fideikommis eller Lehn tilhørende Godser. Saafremt disse Begunstigelser tilstaas dem, ville de om muligt allerede næste Aar anlægge et Sukkerkogerri, hvortil der for det Første aarlig skal anvendes 6000 Centner Roer.

Kollegiet indrømmer det Berettigede heri, og indstiller det til Bevilligelse, idet det gjør opmærksom paa, at Resolutionens Paalæg om at udlægge et bestemt Areal Jord til bestandig Dyrkning med Sukkerroer strider mod alt rationelt Jordbrug, da der stadig bør vexles med Sædarter, og derfor foreslaas, at det i Stedet for forlanges, at de aarlig skulle benytte 6000 Centner her i Landet avlede Roer. Derhos oplyses, at de oftnævnte Godsejere alt for egen Regning have sendt en duelig Mand til Achard.

Resolutionen af 3. Januar 1812 bevilger, at et Privilegium udfærdiges efter Kommerce-Kollegiets Indstilling med den Forandring, at Fritagelsen for al anden Afgift end 8 pCt. af den rene Gevinst kun gjælder for Impetranteroes Levetid.

Med Privilegiets Udfærdigelse er den ene Side af Sagen afsluttet. Vi have set, hvorledes Stødet til Anlægget af en saadan Fabrik gaves ude fra, om det end alt længe kunde siges at være bleven forberedt ved private Mænds Forsøg, hvori ogsaa Grunden maa søges til den hurtige Afslutning Sagen fik: under 11. Marts 1811 forlanges Kollegiets Betænkning; Anledning af de Achardske Smaaskrifter, og allerede under 3. Januar 1812 — ikke et Aar efter — bevilges der Grev Ahlefeldt og Generalmajor Juell Privilegium paa Anlæg af Roesukkerfabriker her i Landet. Staten for sit Vedkommende stillede

sig øjensynlig i højeste Grad imødekommende. Ganske vist vilde nu de to Godsbesiddere, saafremt Foretagendet mislykkes, komme til at bære det hele Tab, hvorimod dette ellers, da man sikkert neppe havde tænkt sig et saadant Forsøg gennemført uden direkte Statsunderstøttelse, i alt Fald delvis var kommen til at paahvile Staten, men paa den anden Side troede man øjensynlig at denne Tilvirkning vilde have en Fremtid for sig hos os, et Haab der ogsaa, trods den paa mange Steder akcentuerede Mistillid, hvormed Kollegiet ser paa de tyske Forsøg, skinner igjennem i de til Kongen affattede Betænkninger, og det kan derfor ikke nægtes, at en Afgift af 8 pCt. af Nettoudbyttet maa kaldes overordenlig moderat, navnlig da der med Fabriken maatte forbindes et Landbrænderi.

At dømme efter den Hurlighed og Kraft, hvormed Sagen hidtil var bleven gennemført, skulde man formentlig ogsaa have Grund til at vente, at der i Aarene efter 1812 vilde have foreligget en Del Materiale vedrørende Anlægget og Driften af den projekterede Fabrik, og under alle Omstændigheder syntes Hensynet til Afgiften at kræve aarlige Erklæringer og Oplysninger fra Privilegiehaverne om Resultatet af Driften, eventuelt Gevinst eller Tab. Højest besynderligt er det derfor at se, at denne Sag maa være bleven fuldstændig glemt; i Aarene fra 1812 til 1820 er der ikke Spor af, at Regeringen har søgt Underretning om, hvorledes det gik med den privilegerede Roesukkerindustri, hvad der maa antages at finde sin Forklaring i de ulykkelige indre og ydre Forhold, der, som man vil erindre, netop nu med 1813 traadte ind i det sidste Stadium.

Selv i 1820, da Sagen bliver draget frem paany, sker det ved et rent Tilfælde, idet der nemlig under 7. Januar 1820 og senere igjen under 28. Avgust s. A. indkom Klager til General-Toldkammer og Kommerce-Kollegiet fra en Del Borgere i Rudkjøbing over, at deres Næring og Bedrift, der alt var ringe nok iforvejen, yderligere forværredes ved at »Brænderiet paa Tranekjær brænder uden Afgift». En Erklæring blev naturligvis strax forlangt fra Rudkjøbing Toldkammer, som oplyste, at siden Aarene 1812 og 13 var der aldeles ikke bleven dyrket

Runkelroer hverken paa Grev Ahlefeldts eller Andres Jorder paa Langeland, at der vel i sin Tid blev produceret nogen ubrugelig Sirup i den der anlagte Fabrik, men aldrig Sukker, hvorfor Projektet forandredes og «isteden for et Runkelro-Sukkerfabrik fremstod et Brænderie af Kartofler», der, saaledes som det beskrives, for den Tid maa anses for stort og godt, med 1 Brændingskjedel paa c. 10 Tønder, 1 Klarekjedel paa 4 Tdr. og 1 Destillerkjedel paa 1½ Td. samt 4 Mæskekar, hvert paa omtrent 25 Tdr.; det var hidtil, saa vidt man vidste, blevet benyttet uden nogensomhelst Afgift.

Privilegiehaverne eller rettere Grev Ahlefeldt, thi Generalmajor Juel havde trukket sig helt ud af Sagen efter at have deltaget noget i Udgifterne til de nyopførte Fabrikbygninger, maatte nu give alle fornødne Oplysninger om, paa hvad Maade Privilegiet var bleven benyttet med Regnskab for hvert Aar over Tabet eller Gevinsten.

Allerede før der var opnaaet et Privilegium, sendtes en Mand ved Navn Striegler til Professor Hermbstädt i Berlin for at høre hans Forelæsninger og desuden gjøre sig bekendt med Achards og den Magdeborgske Fabriks Anlæg. Desuden korresponderede Grev Ahlefeldt med Hermbstädt, der sendte ham en Tegning til Fabriken og desuden tilbød at lade en Mand rejse herop for at bygge den, men dette vilde blive temmelig kostbart, og Ahlefeldt foretrak derfor selv at bygge efter Tegningen. Den anlagte Roesukkerfabrik med Brænderi maa have været ret betydelig, alene Bygningerne, der bleve opførte umiddelbart ved selve Tranekjær i 1812 og 1813, vare i den almindelige Brandkasse assurerede for 33,600 Rdlr. Sølv, og hertil kom saa de forskjellige Maskiner og Redskaber, men trods de betydelige Udgifter, der vare medgaaede hertil, maa Arbejdet dog være bleven fremmet med Kraft, thi allerede i Efteraaret 1812 begyndte Forsøgene og i 1813 Brænderiet.

Det første Aar var der saadet Roer paa nogle og tredive Tønder Land, og der opnaaedes et med Hensyn til Størrelse og Mængde fortræffeligt Udbytte i Sukkerroer, men det var ikke muligt at udvinde Andet end Sirup, Sukkeret vilde aldeles ikke krystallisere sig, og ligesaa lidt lykkedes det at tilvirke Rom.

Endnu i 2 Aar gjentoges Forsøget med samme Resultat, der høstedes et, som man antog, udmærket Raamateriale, men «aldrig opnaedes det at fremvirke Noget, der havde Lighed med Sukker», end ikke Sirupen havde nogen Værdi. Og ikke bedre gik det med et Forsøg paa at fremstille Sukker af Kartoffelmel, det blev strax igjen opgivet.

Hele Anlægget var saaledes fuldstændig forfejlet og med det en for den Tid betydelig Kapital tabt. Grev Ahlefeldt maatte fra den Tid til sin Død kæmpe med voxende pekuniære Vanskeligheder, ja stod endog ligeoverfor fuldstændig Ruin. Der var kun et Haab endnu, en Maade, hvorpaa Tabet maaske tildels kunde erstattes, og det var ved Brænderiet. Derfor forsøgte efter en Hr. Richters Anvisning at tilvirke Rom, Arrak, Kognak etc. af Kartoffler, men dette gik ogsaa galt, og man indskrænkede sig da til at brænde almindeligt Brændevin af Kartoffler, uden Afgift, da Konsumtionsvæsenet mente, at Privilegiet fritog herfor, og Greven Intet havde opgivet til Kollegiet.

Denne Fremgangsmaade kunde dog selvfølgelig ikke forsvares, da Privilegiet kun under Forudsætning af, at Sukkerfabriken blev dreven, havde tilladt Anlægget og Driften af Brænderiet; der maatte derfor nu efterbetales 8 pCt. af Gevinsten i de Aar, der havde været Overskud af Brænderiet, og fremtidig blev det med Hensyn til Afgift stillet paa lige Fod med et Kjøbstadbrænderi.

Med Grev Ahlefeldts Død den 8. Marts 1832 standsede ogsaa Brænderiets Virksomhed. Bygningerne gik ifølge Tilladelserne i Privilegiet over til en Kreditor, og først i 1836 erhvervedes de tilbage af Ejeren af Grevskaftet.

Saaledes endte Danmarks første Roesukkerfabrik, og dens Tilværelse er nu gaaet fuldstændig i Glemmebogen; den var et af de mange Forsøg fra de Aaringer paa ved nye Opfindelser, Forbedringer etc. at søge at ophjælpe de i mange Ret-

ninger fortvivlede Forhold. Vi ere nu saa tilbøjelige til at trække paa Skuldrene ad disse Forsøg og fremhæve det Naive i dem og i de Forhaabninger de vakte hos Mange, men man maa erindre, at vi ikke stode ene i saa Henseende, samt at disse Experimenter i en Mængde Tilfælde vare ledsagede af, ja utvivlsomt endogsaa begrundede i, en Energi og Beredvillighed til at bringe Ofre for det Heles Vel, der ikke kan skattes for højt.
